

FRI-110-2-SSH(S)-05

ON THE ORIGIN OF SEVERAL PERSONAL PRONOUNS IN
BULGARIAN LANGUAGE - FROM A BALKAN POINT OF VIEW

Assoc. Prof. Ivan G. Iliev, Ph. D.

Department of Humanities

Plovdiv University, Kardzhali branch

Tel.: 0886787696

E-mail: ivan_iliev20002000@yahoo.com

Abstract: *The article deals, from a Balkanistic point of view, with the origin of several forms of the Bulgarian personal pronouns. Some of them have been studied before, the others not. The author suggests a new hypothesis about how these forms appeared in the Bulgarian language.*

Key words: *personal pronouns, Bulgarian language, Balkan languages.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Един от големите френски слависти беше написал някъде, че ако произходът на някое езиково явление може да се обясни по няколко начина и единият от тях е чрез заемане от друг език, най-вероятно последното предположение е правилното. Изхождайки от тази теза, и най-вече от езиковедския си нюх, ще обърна внимание върху произхода на някои от българските форми на личните местоимения, който досега е бил обясняван по друг начин или изобщо не му е било обърнато внимание. Дори и да не съм изцяло прав, балканистичното влияние върху някои от тези форми най-малкото е катализирано налагането им в българските диалекти и във формираните на тяхна основа книжовни норми.

Добре известен факт е, че от съседните на българския език езици в последния са преминали редица нелични местоименни форми. Още в средновековните *Влахобългарски грамоти* и *Седмоградски текстове* се срещат неопределителни и относителни местоимения, разширени с румънския елемент *vare/vare*: *vare кои*, *vare fto* 'някой, който' и т. н. (вж. Iliev 2012: 416). И досега в българските говори в Румъния се срещат форми като *òркoй* 'някой', *òрквò* 'някакво' и т. н., разширени с румънския предпоставен елемент *òр* (Mladenov 1993: 70 и др.). Такива местоимения и наречия обаче, най-малкото поради сезонната миграция на румънските подвижни скотовъдци мокани и цуцуени из българските земи по време на турската власт, а навярно и преди това, се срещат и далеч на юг от река Дунав и Стара планина, примерно в Чирпанско: *vàри кòй си* 'някой', 'който и да е', *vàри кьд'а си* или *vàри си кьд'а* 'някъде', 'където и да е' (Galabov 1962: 20).

Под гръцко влияние в родопските и тракийските български говори се е настанило въпросителното местоимение *кинà* 'какво' (от което по-нататък са възниквали и варианти като *канà*). Доскоро произходът му наивно бе обясняван с всевъзможни езикови фокуси (вж. Iliev 2012: 228), но най-вероятно то е гръцка заемка от показателното местоимение *εκείνος* (Пак там).

В редица българомохамедански диалекти са навлезнали и различни турски местоимения. В родопския девесилски говор, например, се използват въпросителни местоимения *кàч* 'колко' и *кàчкшии* 'колко души' (Iliev 2016b: 337). В говора на село Егрек, Крумовградско, се среща обобщителното местоимение *бетин* 'всички' (Kuchukova, Iliev 2015: 54). В Главки, Ксантийско, срещаме *биркàчкшии д̀уши* 'няколко д̀уши', *бàзы жòны* 'някакви/няколко жени' и израза *х̀èр г'ун* 'всеки ден' (Aziz 2010: 84-85; Iliev, Mihaylov 2017: 304). Всичко това показва, че заемането на местоимения от съседни езици в славянобългарския е един непрекъснат и естествен процес, което допуска той да е протичал и при личните местоимения.

ИЗЛОЖЕНИЕ

А. Именителни форми за 1 лице множествено число

Ще се върна към същността на задачата си. В не особено подробния труд на Петя Асенова, посветен на балканското езиковедие (Asenova 1989), изобщо не се отделя внимание на местоименията. Което не означава, че и при тях не може да съществуват балканизми. Аз ще започна изложението си с формата за 1 лице множествено число, която в книжовния български език, а също и в македонския му книжовен вариант, гласи *ние* (срещу старобългарското и общославянско *мы/мы/ту*). Традиционно хронологията на замяната, която не се среща в другите славянски езици, се представя със следните етапи: *мы* → *ны* → *ние*, като се обяснява, че тя е станала под влиянието на косвените форми на личните местоимения – *насъ*, *намъ* и т. н. (Mirchev 1978: 181; Naralampiev 1992: 134). От това обаче не ни става ясно защо процесът не се е извършил и в останалите славянски езици. Значи обяснението, както при много други явления от историята на българския език, се намира на Балканите. Дали не би могло, например, формите *ны/ние* да са заменили старата форма *мы*, от която сега в българския език има само редки остатъци, под влияние на говорещото румънски език балканско население? Естествено, че да, защото на румънски 'ние' е *noi*, а 'вие' – *voi* (Stoyanova 2008: 72), като втората румънска форма пък е подобна на старобългарското *вѣ*. Това е било предпоставка парадигмата им в румънски да е принуждавала двуезичните власи да ѝ потърсят и българско съответствие, започващо със съгласната *-н*. В албански за 1 лице множествено число пък има местоимение *ne* 'ние' (Stankov 2009: 186), което също би могло да повлияе върху прехода *мы* → *ны* → *ние* в български. Но има една още по-любопитна подробност – че в редица български говори (тук съвсем не ги показвам изчерпателно) се използва или само лично местоимение *нѣ/нѣ/нѣе* 'ние', заедно с *вѣ/вѣ/вѣе* 'вие', или в съчетание с други варианти. Което също може да е под влиянието на разпространелите се из целия Балкански полуостров в миналото албански диалекти. Така например, за Гърнати, Неделинско, Филип Синапов (Sinapov 2019: 214) показва само облици *нѣ* 'ние', *вѣ* 'вие'. От собствени наблюдения знам, че и в родопския диалект на циганите агупти от Мадан, Смолянско, за 'ние' също се използва само *нѣ/нѣ*. За селата Жълтуша и Падина, Маданско, Наталия Кехайова (Kehayova 2012: 35) изнася примери като *нѣе гувѣм*, *вѣе ут дѣ сте*? А още Любомир Милетич (Miletich 2013: 161) сочи, че в централния родопски говор в Смолянско най-често се използват местоименията *нѣ*, *вѣ*. В родопския девесилски говор, където още се пази звук *ы*, се използват още по-разнородни варианти: *н'*, *нѣ*, *н'ѣ*; *в'*, *в'ѣ* (Marinska 2020: 160). В говора на изчезналото село Дарец, Крумовградско, също срещаме *нѣе*, *вѣе*, наред с *нѣй*, *нѣйѣ*, *вѣйѣ* (Шев 2016а: 204). В говора на Ропката (хвойненския родопски говор), заедно с *нѣй(ѣ)*, *вѣй(ѣ)*, отново има форми *н'ѣ*, *в'ѣ* (Keremidchieva 1993: 182). В златоградския диалект за пореден път се натъкваме на разнообразие от местоимения, сред които са и разглежданите от нас: *не*, *н'ѣ*, *нѣ*, *ве*, *в'ѣ*, *вѣ* (Mihaylov 2016: 122, 126).

Б. Кратки винителни форми за единствено и множествено число *мъ*, *нъ*, *въ*, *съ*

Според Кирил Мирчев (Mirchev 1978: 182) произходът на кратките винителни форми *ма* 'ме', *та* 'те' не е ясен – дали от *мъ*, *тъ* или от редукция на гласната *е* (наследник на старобългарското *а*). Б. Конески (Koneski 1966: 122) е по-категоричен и отбелязва, че диалектните *ма/мъ* 'ме', *та/тъ* 'те', *са/съ* 'се' най-вероятно са получени от редукция на *а* в неударена позиция. И тук обаче възниква проблем, защото от тази логика не е ясно откъде трябва да се изведе аналогичната кратка винителна форма *ва/въ* (от стб. *вѣ*). Вярно е, че в някои български диалекти *ы* минава в *ъ*. Но промяната *вѣ* → *ва/въ* е далеч по-разпространена и не би могло да се обясни защо извън споменатите диалекти би трябвало да се случва само при тази местоименна форма.

Ако погледнем дали в други балкански езици, освен българския, има подобни местоименни облици, няма да ни се наложи да търсим дълго, докато открием, че в румънски за 'ме' се използва *мѣ* [мъ], а за краткото винително 'ви' се използва *вѣ* [въ] (Stoyanova 2008: 72). На свой ред в албански за се използват формите *тѣ* 'ми', *тѣ* 'ти', *па* 'ни' и първите две

също се произнасят точно като българските *мъ, тъ* (Stankov 2009: 186). Ето и примери за илюстриране на явлението.

От румънски (Boboc 2007: 12, 40, 267, 268, 289): *mă bucur că vă văd* 'радвам се да ви видя' – буквално 'радва ме, че ви виждам'; *mă doare capul* 'боли ме главата'; *vă rog* 'моля ви'; *pot să vă fotografiez?* 'може ли да ви фотографирам?' и др. В същия език показаните местоимения се използват и като възвратни (Пак там: 233, 266): *aș vrea să mă abonez* 'искам да се абонирам' – буквално '*искам да ме абонирам'; *cum vă simțiți azi?* 'как се чувствате днес?' – буквално '*как ви чувствате днес?'.

От албански (Stankov 2009: 189): *Agimi më pyet tuia për adresën* 'Агим ме пита мен за адреса'; *Agimi të pyet ty për adresën* 'Агим те пита теб за адреса'; *Agimi na pyet ne për adresën* 'Агим ни пита нас за адреса' (формата *na* 'нас, ни' ще бъде обсъдена по-долу).

В. Кратки винителни форми *не, ве* за 1 и 2 лице множествено число

В някои български диалекти кратките винителни плурални форми на личните местоимения не са *ни, ви*, а *не, ве* (срещат се и паралелни употреби). Например, в Съчанли, Гюмюрджинско (Boyadzhiev 1972: 113-114): *Пустелихъ и не пукривът* 'постелиха и ни покриват', *съ ве искол'ът* 'ще ви изколят'. Другаде в Тракия (Boyadzhiev 1991: 74-75) също се отбелязва кратка винителна форма *не*, наред с *нъ*, и дори *фе* вместо *ве*. В Дарец, Крумовградско, е записан примерът *дойдаха да не утбрънет* 'дойдоха да ни защитят' (Шев 2016а: 204). Формите *не, ве* обаче се срещат и в югозападните (македонски) български говори. Включително в книжовния македонски: *Не нѐ познаваат* 'не ни познават', *ве молам* 'моля ви' (Ajdinska-Papazovska 1999: 134, 68). Отделно от него изследваните местоимения *не, ве* се отбелязват и в диалектите (Koneski 1966: 121, 124; Vidoeski 1999: 127), като там те дори се срещат по-често от *ни, ви* (Vidoeski 1999: 132). Ето примери, да речем, за костурския говор (Shklifov 1973: 77-78): *не видѐ на пѐто* 'видяха ни на пътя', *ве вѐке о Кѐстур* 'вика ви в Костур'.

Конески (Koneski 1966: 121, 124) не обяснява произхода на кратките местоименни форми *не, ве*. Според Харалампиев (Haralampiev 1992: 135) те вероятно са образувани по аналогия на *ме, те*. И тук отново на помощ ни идва балканистиката, защото, примерно в румънски, за пореден път също се срещат такива местоимения. Конкретно *не 'ни'*: *не ва vedeа* 'ще ни види' – буквално 'ни/нас ще види' (Stoyanova 2008: 72-73).

В някои северни поречки села в Македония пък, наред с *не* може да се чуе и *ме: нас ме виде* 'нас ни видя' (Vidoeski 1999: 132). Същата форма е засвидетелствана и в Беломорска и Одринска Тракия (Boyadzhiev 1991: 74). Не е изключено при нея да има влияние на гръцкото *μας 'ни'* (Pargvanov 1997: 69).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Показаното по-горе ни дава основание да преоценим досегашните възгледи за произхода на някои от българските лични местоимения. И за пореден път да установим, че на Балканите няма нищо случайно, що се отнася до лингвистика.

REFERENCES

Aziz, O. (2010). To antonimiko sistema tis pomakikis. Metaptihiaki ergasia. Aristotelio panepistimio thessalonikis. Filosofiki sholi. Tmima philologias. Thessaloniki (**Оригинално заглавие:** AZHZ, O. 2010. TO ANTONYMIKO SYSTHMA THS POMAKIKHS. METAPTUYHIAKH ERGASIA. ARISTOTELIO PANEPISTHMIO THSSALONIKHS. FILOSOFIKH SXOLH. TMHMA FILOLOGIAS. THSSALONIKH).

Ajdinska-Papazovska, V. (1999). Dobre dojdovte na makedonski jazik. Skopje: No publishing house indicated (**Оригинално заглавие:** Ајдинска-Папазовска, В. 1999. Добре дојдовте на македонски јазик. Скопје: Без посочено издателство).

Asenova, P. (1989). Balkansko ezikoznanie. Sofia: Izdatelstvo „Nauka i izkustvo“ (**Оригинално заглавие:** Асенова, П. 1989. Балканско езикознание. София: Издателство „Наука и изкуство“).

Boboc, P. (2007). Ghid de conversație Român - Bulgar. Constanța: Editura „Steaua Nordului“).

Boyadzhiev, T. (1972). Govorat na s. Sachanli, Gyumyurdzhinsko. Sofia: Izdatelstvo na BAN (**Оригинално заглавие:** Бояджиев, Т. 1972. Говорът на с. Съчанли, Гюмюрджинско. София: Издателство на БАН).

Boyadzhiev, T. (1991). Balgarskite govori v Zapadna (Belomorska) i Iztochna (Odrinska) Trakiya. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski” (**Оригинално заглавие:** Бояджиев, Т. 1991. Българските говори в Западна (Беломорска) и Източна (Одринска) Тракия. София: УИ „Св. Климент Охридски”).

Vidoeski, B. (1999). Dijalektite na makedonskiot jazik. 3. Skorje: Makedonska akademija na naukite i umetnostite (**Оригинално заглавие:** Видоески, Б. 1999. Дијалектите на македонскиот јазик. 3. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите).

Galabov, Iv. (1962). Problemat za chlena v balgarski i rumanski ezik. Sofia: Izdatelstvo na BAN (**Оригинално заглавие:** Гълъбов, Ив. 1962. Проблемът за члена в български и румънски език. София: Издателство на БАН).

Илев, Ив. Г. (2012). Teoriya na odnositelnosta. Balgarskite odnositelni mestoimeniya. Proizhod i razvo. Plovdiv: Izdatelstvo „Vesela”. (**Оригинално заглавие:** Илиев, Ив. Г. 2012. Теория на относителността. Българските относителни местоимения. Произход и развой. Пловдив: Издателство „Весела”).

Илев, Ив. Г. (2016a). Morfolozhichni i sintaktichni osobenosti na dareshkiya govor ot Iztochnite Rodopi. In: Philologicheski prouchvaniya na Velikotarnovskiya universitet „Sv. Sv. Kiril i Metodiy”. 35. Veliko Tarnovo: UI „Sv. Sv. Kiril i Metodiy”, 201-218 (**Оригинално заглавие:** Илиев, Ив. Г. 2016. Морфологични и синтактични особености на дарешкия говор от Източните Родопи. В: Филологически проучвания на Великотърновския университет „Св. Св. Кирил и Методий”. 35. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий”, 201-218).

Илев, Ив. Г. (2016b). K voprosu o formah odnositel'nyh mestoimений i narechiiy v rodopskom devesilskom govore. In: Teoriya i praktika na psihologo-pedagogicheskata podgotovka na specialist v universiteta. Vtora kniga. Gabrovo: EKS-PRES, 334-337 (**Оригинално заглавие:** Илиев, Ив. Г. 2016. К вопросу о формах относительных местоимений и наречий в родопском девесилском говоре. В: Теория и практика на психолого-педагогическата подготовка на специалиста в университета. Втора книга. Габрово: Издателство „ЕКС-ПРЕС”, 334-337).

Илев, Ив. Г., М. Mihaylov (2017). Govorat na selo Glavki, Ksantiysko. Mestoimenna sistema. In: Ezik sveshten. Yubileen sbornik po sluchay 70-godishninata na prof. d-r Penka Radeva. Veliko Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy”: 301-307 (**Оригинално заглавие:** Илиев, Ив. Г., М. Михайлов. 2017. Говорът на село Главки, Ксантийско. Местоименна система. В: Език свещен. Юбилеен сборник по случай 70-годишнината на проф. д-р Пенка Радева. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий”, 301-307).

Keremidchieva, Sl. (1993). Govorat na Ropkata (Rodopska gramatika). Sofia: Izdatelstvo „Micro Print” (**Оригинално заглавие:** Керемидчиева, Сл. 1993. Говорът на Ропката (Родопска граматика). София: Издателство „Micro Print”).

Kehayova, N. (2012). Interesen a-govor v Rodopskiya region. Diplomna rabota. Plovdivski universitet. Plovdiv (**Оригинално заглавие:** Кехайова, Н. 2012. Интересен а-говор в Родопския регион. Дипломна работа. Пловдивски университет. Пловдив).

Koneski, B. (1966). Istoriya makedonskog jezika. Beograd & Skorje: Izdatelstvo „Prosveta” & Izdatelstvo „Kocho Ratzin” (**Оригинално заглавие:** Конески, Б. 1966. Историја македонског језика. Београд & Скопје: Издателство „Просвета” & Издателство „Кочо Рацин”).

Kyuchukova, Ev., Iv. G. Ilev (2015). Kam karakteristikata na govora v selo Egrek, Krumovgradsko. In: Naukata – predizvikelstvo za mladite. Sbornik s materiali ot studentska nauchna konferenciya. 20. 11. 2015. Kardzhali. Plovdiv: UI „P. Hilendarki”, 52-58 (**Оригинално заглавие:** Кючукова, Ев., Ив. Г. Илиев. 2015. Към характеристиката на говора в село Егрек, Крумовградско. В: Науката – предизвикателство за младите. Сборник с материали от студентска научна конференция. 20. 11. 2015. Кърджали. Пловдив: УИ „П. Хилендарски”, 52-58).

Marinska, R. (2020). Devesilskiyat govor. Phonetika i morfologiya. Sofia: Izdatelska kashta „Avliga” (**Оригинално заглавие:** *Маринска, Р. 2020. Девесилският говор. Фонетика и морфология. София: Издателска къща „Авлига”*).

Miletich, L. (2013). Rodopskite govoti na balgarskiya ezik. Prevod ot nemski – E. Tilev. No publishing house indicated: Izdatelstvo „Изток-Запад” (**Оригинално заглавие:** *Милетич, Л. 2013. Родопските говори на българския език. Превод от немски – Е. Тилев. Без посочено място на издаване: Издателство „Изток-Запад”*).

Mirchev, K. (1978). Istoricheska gramatika na balgarskiya ezik. Sofia: Izdatelstvo „Nauka i izkustvo” (**Оригинално заглавие:** *Мирчев, К. 1978. Историческа граматика на българския език. София: Издателство „Наука и изкуство”*).

Mihaylov, M. (2016). Zlatogradskiyat govor. Smolyan: Plovdivski universitet – Filial Smolyan (**Оригинално заглавие:** *Михайлов, М. 2016. Златоградският говор. Смолян: Пловдивски университет – Филиал Смолян*).

Mladenov, M. Sl. (1993). Balgarskite govori v Romania. Sofia: Izdatelstvo na BAN (**Оригинално заглавие:** *Младенов, М. Сл. 1993. Българските говори в Румъния. София: Издателство на БАН*).

Parvanov, P. (1997). Gratzki ezik. Samouchitel v dialozi. Pleven: Izdatelstvo „Gramma” (**Оригинално заглавие:** *Първанов, П. 1997. Гръцки език. Самоучител в диалози. Плевен: Издателство „Граμμα”*).

Sinapov, F. (2019). Garnatski dialect. In: Sinapov, F. Selo Garnati – katche ot raya. Plovdiv: Izdatelstvo „Astarta”, 210-223 (**Оригинално заглавие:** *Синапов, Ф. 2019. Гърнатски диалект. Във: Синапов, Ф. Село Гърнати – кътче от рая. Пловдив: Издателство „Астарта”, 210-223*).

Stankov, L. (2009). Albanski ezik. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski” (**Оригинално заглавие:** *Станков, Л. 2009. Албански език. София: УИ „Св. Климент Охридски”*).

Stoyanova, D. (2008). Romanska gramatika. Sofia: Izdatelstvo „Nauka i izkustvo” (**Оригинално заглавие:** *Стойанова, Д. 2008. Румънска граматика. София: Издателство „Наука и изкуство”*).

Haralampiev, Iv. (1992). Istoriya na balgarskiya ezik. Veliko Tarnovo: Universitetsko izdatelstvo (**Оригинално заглавие:** *Харалампиев, Ив. 1992. История на българския език. Велико Търново: Университетско издателство*).

Shklifov, Bl. (1973). Kostrurskiyat govor. Sofia: Izdatelstvo na BAN София (**Оригинално заглавие:** *1973 Шклифов, Бл. 1973. Костурският говор. София: Издателство на БАН*).